

Tarih Okulu
Ocak-Nisan 2010
Sayı VI, 223-244.

HİTİTLER ANADOLU'SUNDA YASAL VE SOSYAL KURUMLAR*

Harry A. HOFFNER
Çeviren: Sevgül ÇİLİNGİR**

Babil ve Asur'un aksine eski Hatti'nin korunmuş arşivlerinden anlaşmalar, tapular ya da vasiyetnameler gibi kanunlarla ilgili çok az özel belgeye sahibiz. Hitit yasası hakkındaki bilgimiz tamamen kanunlara bağlıdır. Aşağıdaki tartışmada ağırlıklı olarak bu yasa koleksiyonları üzerinde duracağım. Yalnızca mahkeme tartışmalarında, tanıkların soruşturmalarda nasıl kanıt gösterdikleri hakkında bilgi veren 'mahkeme işleminin tutanakları' olarak adlandırılan metinlerin ikincil anlatımlarından faydalanacağım. Hukuki işlemler hakkındaki diğer bir kanıt da resmi mektuplarda bulunan tesadüfi dava imalarından ve eyalet yöneticilerinin açıklamalarından elde edilir.

Kraliyet ailesinin yapısı ve karşılıklı ilişkilerini, kralın bireysel duaları, ve kral ve kraliçelerin tanrılara kehanetlerle ilgili soruları kraliyet kayıtlarından öğrenmekteyiz. Tipik bir Hitit ailesinin büyüklüğü ve yapısı hakkındaki bilgilerimizi, kral ve kraliçe tarafından bir adağın yerine getirilmesi için tanrının hazinesine verilen 'ev halkı' listelerinden elde ederiz. Bu konuların her biri aşağıda bahsedildiği için, kaynak niteliği de belirtilecektir.

HİTİT YASALARININ TARİHİ VE GELİŞİMİ

Hitit kanunları Eski Krallık'ın ilk zamanlarından ele geçmiş iki yüz paragraflık bir derlemedir. Bunlar, yaklaşık olarak İ.Ö. 1650'ye tarihlenen Eski Hitit'e ait

* Harry A. Hoffner, Jr, "Legal and Social Institutions in Hittite Anatolia", *Civilizations of the Ancient Near East*, (ed) Jack M. Sasson, Volume I.

** Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

düzeltilmiş metin, ve daha kısa olmak üzere yaklaşık olarak İ.Ö. 1200'lere tarihlenen Yeni Hitit düzeltilmiş metinlerinden elimize geçmiştir.

Eski Hitit metinlerinde daha önceki yasalarda yapılan değişikliklere ait atıflar bulunmaktadır. 'Geçmişte yaparlardı, fakat şimdi

 (Kanunlar 7, 9, 19, 25, 51, 57, vs.). Eski Hitit biçimi ayırım yaparken, üretim hırsızlığıyla ilgili olan 101 numaralı kanunun Eski Hitit öncesindeki içeriği suçlunun sosyal statüsü hakkında ayırım yapmamaktadır, bir kölenin cezası özgür bir kişiye verilenin yarısı kadardır. Toprak hırsızlığıyla alakalı 121. kanunda da aynı ceza uygulanır.

Eski Hitit yasalarında suçlulara verilen cezalar genellikle Eski Hitit öncesi yasalardan alınmıştır. Bir çok örnekte düşük cezanın kralın hakkının ceza ücretinden düşülmesi sonucunda olduğu açıkça belirtilmiştir : ' Eğer herhangi biri diğer adamın kafasını yaralarsa altı şekel gümüş verirdi: üç şekel yaralı taraf, üç şekel de saray için. Fakat şimdi kral sarayın hakkından vazgeçti, ve sadece yaralı taraf üç şekel gümüş alır.' (kanun 9; bkz. Kanun 25). Kralın neden ceza payına sahip olduğunu bilmiyoruz.

Eski Hitit düzeltilmiş metni özgür insanlara verilen fiziksel cezayı para cezasıyla değiştirir. Tartışma için 'Cezalar' ve 'Ölüm Cezası' başlıklarına bakınız.

Yeni Hitit kanunlarının benzer şekli daha fazla değişiklik sunar. Cezalar bazen belirgin bir şekilde artar. Birini kör etmenin cezası ikiye katlanmıştır. (kanun 7-8). Toprağında cinayet işlemiş bir adam bulunan bir mülk sahibi toprağının büyük bir kısmını ceza olarak verirken (yüz *gipessar*, yaklaşık olarak üç dönüm), Yeni Hitit versiyonunda toprağının tamamını, evini ve altmış şekel (=1/2 mina) vermeye zorlanır. Benzer bir şekilde düşük yapmaya neden olmanın cezası da ikiye katlanmıştır (yasa 17-18), ve artık kadının gebelik aşamasında daha fazla bir ayrıcalık yoktur. Diğer durumlarda cezalar olağanüstü bir şekilde düşer (yasa 13-14). Çoğu kez yaralama miktarının boyutu için izin bile verilir. Birinin kolunu ya da bacağını kırmanın cezası ömür boyu sakat bırakmamak şartıyla aynıdır. Eğer ömür boyu sakat kalırsa böyle olursa, ceza ikiye katlanır (yasa 11-12).

Eski Hitit yasasında öngörülen olasılıkları dikkate alan usuli eklemeler vardır. Yasa 6'nın daha sonraki versiyonu özel mülkiyet olmayan bir tarlada cinayet işleyen birinin bulunması durumunu kapsar. En yakın köyü belirleme prosedürü ve cezayı tüm köy halkına uygulamak Eski Yahudi kanunlarını andırır (Tesniye 21:6-8). Kalabalık bir alana yakın işlenen suçların ana

yükümlülüğü *Hammurabi Yasaları*'nda, yasa 23-24'te gösterilir. Yasa 45'in daha sonraki versiyonu sahibi belirlenemezse, başıboş hayvanların geçici olarak bulan kişiye verilmesine izin verir.

YASAL KATEGORİLER

Adam Öldürme

Hitit kanunlarının korunmuş kısmı ölüm cezasına gerek duymamasına rağmen, Kral Telipinu'nun buyruğundaki bir paragrafta (aşağı yukarı 1525-1500) öldürülen kişinin akrabaları bunu talep etme hakkına sahipti: "Cinayet durumu aşağıdaki gibidir. Eğer bir kişi cinayet işlerse, kurbanın yasal mirasçısının dileği her neyse o yapılacaktır: eğer o 'Katili öldürün' derse, o ölmelidir; eğer o 'Zararı ödesin' derse, katil zararı ödemelidir."

Yasa 43 ve 44'da kasti adam öldürmeyle ilgili iki örnek betimlenmektedir. İkisi de olağandışı, her biri dikkate değer örneklerle desteklenen durumları içermektedir. İki durumda da suçlunun bizzat kendisi ölen kişinin mirası oluyordu.

Yasalarda diğer diğer adam öldürme olaylarında tatmin edici ödemeler gerekmektedir. En yükseği bir tüccarın öldürülmesidir (yasa 5, Yeni Hitit ile paralel). Bir tartışmada diğer kişiyi öldürmek (yasa 1-2) kurbanın mirasçılara dört 'kişi' (eğer kurban özgürse) veya iki kişi (eğer kurban köle ise) verilmesini gerektirir. Bu 'kişiler' muhtemelen kölelerdir. Hür bir insanın kazayla öldürülmesinin bedeli iki köledir; bir kölenin kazara öldürülmesi durumunda ise kurbanın yerine geçmesi için bir köle verilmesi gerekmektedir (yasa 3-4).

Saldırı ve Darp

Bir kişinin göz, kulak, burun, baş, kol ve ayak yaralanmaları yasa 7-16'da anlatılmaktadır. Cezalar parasaldır. Eğer alıkoyma sonuçlanırsa, suçlu yaralı kişinin yerine çalışacak birini bulmak ve tıbbi masraflarını ödemek zorundadır (yasa 10). Düşükle sonuçlanan bir bayan saldırısı para cezasıyla cezalandırılabilir (Yasa 17-18; bkz. *Hammurabi Kanunları*, Yasa 209-214, ve *Orta Asur Kanunları* Yasa 50-52).

Adam Kaçırma

Adam kaçırma ile ilgili kanunlarda (19-21) özel bir durumun önemi bir çok kriterle belirlenir: (1) Kaçıran kişinin Hititli ya da yabancı olup olmadığı, (2) kaçırılan kişinin Hititli ya da yabancı olup olmadığı, ve (3) kaçırmanın

Hatti'den mi yoksa Hatti'ye mi olduğu. Kaçak köleleri iade etmenin ödülü yasa 22-23'te anlatılmaktadır. Ödül miktarı bulan kişinin kaçığı yakaladığı yerin sahibinin evine olan uzaklığına göre artmaktadır: (1) yakın mesafede; (2) Kızılırmak'ın sol tarafında; (3) ırmağın ötesinde; (4) iade yasalarının uygulandığı dost bir ülkede; (5) düşman bir ülkede (bkz. *Hammurabi Kanunları*, yasa 17).

Maddi Hasar

Bir çok yasa mallara verilen hasarla ilgilidir: evlere ya da binalara (yasa 98-100), tarlaya ve mahsullere (105-107, 113), ya da hayvanlara (60-78, 86-90). Yangınla hasara neden olan kişi yanmış olan binayı yeniden inşa etmek ve içindekileri değiştirmek zorundadır (yasa 98-100). Eğer burası büyükbaş hayvanların toplandığı bir ahır ise, bir sonraki ilkbahara kadar yanan yerin sahibinin hayvanlarını beslemek zorundadır. Hayvanlara verilen zarar kısırlaştırılmasını (60-62), düşük yapmaya (77), körlüğe (77), kol-bacak ve boynuzların kırılmasına (74), kamçı yada değnekle yapılan kötü müdahaleye (78), ya da vahşi hayvanlar tarafından yaralanmasına izin verilmesini (80) de içerirdi. Başka birinin mahsullerine verilen hasara ya ateşin ihmal edilmesi (105-106) ya da birinin hayvanlarının komşunun alanına girmesine izin verilmesi (107) neden oluyordu. Bahsedilen mahsuller tahıl, bağlar ve meyve ağaçlarıdır. Tazminat zararın büyüklük durumuna göre ve o anda bitkilerin meyve verip vermediğine göre belirlenirdi.

Hırsızlık

Yasa 93-97 eve girme ve hırsızlıkla ilgilidir. Yasa 93 hırsızın eve girip ve buna rağmen aslında eşyaları almadığı zamanki durumu ele almaktadır. Hür bir adam için ceza on iki şekel gümüştür; köle için ise bu altı şekeldir. Yasa 94-97'de çalınanlara bağlı olarak verilen cezalara ek olarak hür adam için on iki şekellik bir ödeme ve köle için altı şekellik bir ödeme vardır. Bu on iki (ya da altı) şekellik ceza içeri girme eylemi içindir. Bu Eshnunna Kanunları 13'ün cezaları ile karşılaştırılabilir- gece baskınına ölüm cezasıyla birlikte, başkasının evinin içinde yakalanan kişiye on şekel ceza- ve Hammurabi Yasaları 21'de ölüm cezası. Tutuklanan köle burun ve kulaklarını kaybetme cezası alır (yasa 95).

Soygun

Büyükbaş hayvan, koyun, ve at hırsızlığı (57-71, 81-83, 91-92) aynı cezayı alır: damızlık hayvan için on beş büyük baş hayvan (öküz, at, damızlık koç); yük hayvanları için on baş; olgun hayvanlar için altı baş. Domuz hırsızlığı

para cezası alır: besili olanlar için on iki şekel gümüş, sıradan domuzlar için ise altı şekel gümüş. Köpekler sahiplerine döndükleri için kolayca çalınamadıklarından, kanunlar sadece başka birinin köpeğini yaralamak veya öldürmekten bahseder (87-90). Bedel normalden daha fazla ama yine gümüştür. Eğer köpek özel eğitilmiş ise daha yüksek cezalar uygulanır (87-88).

Ek kanunlar ehlileştirilmiş geyik ve dağ keçileri (65), ya da evcil kuşları (119-120) içermektedir. Sadece evcilleştirilmiş kuşlara 'sahip olunabilirdi' ve bu yüzden onlar 'çalınırlardı'. Cezanın boyutu (on iki şekel, besili domuzla aynı ceza) böyle bir kuşun hatırı sayılır bir değeri olduğunu ima etmektedir. Ehlileştirilmiş kuşların yabani türdeşlerini avlamak için yem veya av tuzağı olarak kullanılmış olmaları mümkündür. Hırsız karşılığında vereceği aynı eğitilmiş bir kuşa sahip olmadığı için, para cezası ödemek zorundadır.

Yasalar bitki ve mahsul hırsızlıklarını da kapsamaktadır: ambardan alınan tahıl (96-97), bağdan alınan üzümler (101, 108), soğanlar (101), başka birinin toprağından kesilen ahşap (102). Çalınan eşyaların iadesine ek olarak hırsız para cezası ödemek zorundadır.

Büyücülük

Hititliler arasında yaygın olan büyüsel eylemler yalnızca diğer Hititlilere karşı düşmanca bir şekilde kullanılırlarsa yasadışı olarak algılanırlar. Hitit kanunlarını çiğneyen durum 'Kara büyü' ya da 'büyü' (*alwanzatar*)'dür. 'Büyü' eylemlerine iki paragraf yer verilir: temizlenme ritüelinin kirli atıklarını başka birinin arazisine bırakma (yasa 44b) ve kara büyü amacıyla kilden heykelcik yapma (yasa 111). İki durumda da ceza belirtilmemektedir. Fakat 'bu kral mahkemesinin konusudur' kaydı ölüm cezasını gerektiren ağır bir suç göstermektedir. Eski Yakındoğu uygarlıklarının çoğunda büyüçülük ölüm ile cezalandırılırdı. (bkz. *Hammurabi Yasaları*, yasa 2; Orta Asur Kanunları, yasa 47, Exodus(çıkış) 22:18). Yasa 170'te 'büyüçülük' kelimesi kullanılmamasına rağmen, başka birinin ismini söylerken bir yılanı öldürme suçu açıkça kara büyü eylemi olarak algılanmaktadır. Bunu yapan hür bir adam için ceza kırk şekel gümüşün üzerindedir. Eğer suçlu köle ise, o kadın veya erkek ölmelidir.

Yeni krallık döneminde, Zida'nın oğlu Arma- Tarkhunta, III. Hattuşili'ye karşı büyü yapmaktan, ikincisi kral olmadan önce, suçlu bulundu. Mahkeme suçluyu, ailesini ve mal varlığını hedefteki kurbanı devretti.

Cinsel suçlar

Zina yapan bir gruba izin verilmesi ölümle cezalandırılmaktadır. Yasa 197-198 eğer çift kalabalık bir yerde tutuklanırsa, kadının razı olduğunu

varsayar; aksi takdirde kadın yardım için çılgık atardı. Benzer bir kriter Exodus'ta 22:15 ve Tesniye 22:23-24'te olduğu gibi Orta Asur Kanunları'nda (12-13) da vardır. Eşini zina yaparken yakalayan koca iki tarafı da ceza almadan öldürebilir. Eğer eşinin ölüm cezası almamasını isterse, partnerinin idam edilmesine gerek duymayabilir (198 bkz. Hammurabi *Yasaları* 129). İdam etme biçimi (örneğin, taşlama, asma, boğma) kanunda belirtilmez. Çünkü iki taraf da aynı cezaya çarptırılır, çifte standart yoktur.

Zina evlilik sözleşmesinin ihlali ve kısmen başkasının malına karşı bir suç iken, Hitit yasasında diğer cinsel suçlar bu şekilde algılanmaz. Bunlar, kişilerin hangi cinsel çiftleşme uygundur ve hangisi değildir algılarından kaynaklanmaktadır. Yasak ilişkiler *hurkel* olarak adlandırılır ve çiftlerin ikisinin de ölmesi ile cezalandırılır.

Zina içermeyen durumlarda, çiftlerin ikisi de insan olduğunda, fark bizim 'ensest' olarak adlandırdığımız şeye benzemektedir. Bir adam annesi ya da kızıyla (189), oğluyla (190), veya üvey annesiyle (190) birlikte olmamalıdır. Kız kardeş olanlarla ve onların annesiyle yalnızca eğer farklı bölgelerde yaşıyorlarsa ve adam onların arasında kan bağı olduğunu bilmiyor ise (yasa 191 ve 194) cinsel anlamda birlikte olmasına izin verilir. Bir adam eğer babası vefat etmiş ise üvey annesiyle (190), vefat etmiş eşinin kız kardeşiyle (192), ya da babası, erkek kardeşi veya oğlu ile akrabalığı olan bir kadın ile (194) birlikte olabilir. Kurum Eski Ahit'te levirat evliliği olarak bilinmektedir (Tesniye 25:5-10; Tekvin 38; Ruth) ve Orta Asur Yasaları'nda (33) yasa 193'te beyan edilir. Bu yasa, kadının vefat etmiş eşinin erkek akrabası ile ensest suçu işlemeyen evlenmesine izin verirdi.

Belirli hayvanlarla (at, katır, sinirli öküz ya da domuz [199-200]) cinsel münasebetler yasal olarak kabul edilir, öte yandan diğerleri (öküz, koyun, domuz, köpek [187-188, 189]) 'ensest' tir, Hititçesi *hurkel*.

Evlilik Yasası

Evlilikler yasal anlaşmalarla düzenlenirdi. Genelde damat ve ailesi gelinin ailesine evlenme teklifi ve hediye önerisiyle giderdi. Eğer gelinin ailesi hediye kabul ederse, kızlarının evlenmesine söz vermiş olurlardı. Bunun üzerine kız *taranza*, 'ayrılmış' olarak adlandırılırdı. Eğer kızın ailesi daha sonra kızlarını vermemeye karar verirlerse, sadece ek ceza olmadan hediye geri gönderirler (yasa 28). İlerleyen aşamalarda, nişanın yasal kontratı (bkz. "Aile") hazırlandığında ve damat tarafı '*kusata*', başlık parası, olarak adlandırılan kararlaştırılmış miktarı ödediğinde, kız nişanlanmıştır (tam anlamıyla,

‘‘bağlanmışır’’). Eğer gelinin ailesi daha sonra kızı vermezse, *kusata*'nın iki katı kadar tazminat ödemek zorundadır (yasa 29). Eğer damat tarafı anlaşmayı bozarsa, *kusata* 'yı ceza olarak geri verirdi (30).

Düğünler gösterişli ve pahalı işlerdir. Adam söz vermiş olduğu festivali dini düğünün masraflarından kurtulduktan sonrasına kadar ertelemek için tapınak yetkililerinden izin almalıdır. İnandık'ta bulunan Eski Hitit pithos rölyefi en alttan en üste kadar birbirini takip eden frizler, zengin bir Hititli ailenin düğün hazırlıklarını ve etkinliklerini gösterir (resim 1-2). Bitik'ten bu tarz diğer bir vazo gelinin duvağını kaldıran damadı gerdek odalarında içerek otururlarken tasvir eder (resim 3).

Eğer damat gelinin ailesine *kusata* ödediyse, evlilik süresince ölünceye kadar kocası tarafından yönetilecek olan çeyizi kıza verirler. Kadın öldüğünde, eğer çocukları varsa çeyiz onlara geçerdi. Eğer çocuğu yoksa kocasına geçer (27). Eğer gelinin ailesi *kusata* 'yı kocasına ödediyse, damat eşinin ailesinin evine girer, ve karısı ondan önce ölürse, çeyizi kızın ailesiyle birlikte kalırdı. Bu tarz ‘satın alınmış’ damat *antiyanza* olarak adlandırılırdı (36), kelime tam olarak ‘ (eşinin ailesine) giren kişi’ olarak çevrilir. Bu tarz bir evlilikle ilgili bazı yansımalar oğlu babasının düşmanının evinde *antiyanza* olan fırtına tanrısı hakkındaki bir mitte anlatılmaktadır.

Farklı ekonomik ya da sosyal sınıf üyeleri arasındaki evlilikler köleler ve hür insanlar arasındaki evlilikler de kanunlarda beyan edilmektedir (31-36). Yasa 34-36'da *kusata* 'nın ödenip ödenmediği ve kimin ödediği konusu büyük öneme sahiptir. Onlardan (ya da sahiplerinden) *kusata* almadan köleler ile evlenen hür kadınlar sadece iki ya da üç yıllığına köle statüsünde kalırlardı (ki bu, sözleşmedir) ve bu tarihten sonra tekrar hür olurlardı (yasa 34 ve 36). Fakat ailesi köleden veya sahibinden *kusata* alan kadın sonradan kurtulma ümidi olmadan sonsuza kadar köle kalırdı (*para-tarna-*) (yasa 34 ve 36).

Ayrılma üzerine kanunlar kötü korunmuşlardır ve anlaşılması güçtür (yasa 26 ve Yeni Hitit'e paralel; ayrıca yasa 31). Bunlar temel olarak çocukları kimin alacağıyla ilgilidirler. Köle bir kadının hür bir adamla olan evliliğinde (yasa 31) taraflar ev eşyalarını eşit olarak paylaşırlar, fakat köle kadın çocukların sadece birini alır.

Maaşlar, Ücretler ve Kira

Yasa 158 deneyimsiz bir işçinin maaşını belirler:

Eğer bir adam kendini hasat için kiralarsa demetleri bağlayacak (şartıyla), demetler yük arabasına bindirilecek, onları ambara getirecek, ve harman yerini

temizleyecekler, üç aylık maaşı 30 *parisu* arpa olacaktır. Eğer bir kadın hasat için kendini kiralarsa, 2 aylık maaşı 12 *parisu* arpa olacaktır.

Eğer en son Hititçe metinlerin *parisu*'yu 50 litreye sabitleyen (13 galon) kuru ölçüm denkliklerini kabul edersek, bu ortalama erkek maaşı için aylık 500 litre olur (günlük 16.6 litre) ve bayan maaşı için 300 litre arpa olur. Bir köle için en az maaş (aylık 12 şekel) yasa 24 ve 42'de belirtilmiştir. Hasat boyunca, kadınlar temizlenmiş tahılı öğütürken erkekler tahılı hasat edip temizlerlerdi.

Kaçan bir kölenin yerini sahibi serbest bir işçi maaşı için verilen ücret karşılığında çalışacak kişilerle doldurur. Yasa 24'ün Eski Hitit dönemindeki şeklinde erkek işçinin maaşı aylık 12 şekel, kadın işçinin maaşı 6 şekeldir. Yeni Hitit versiyonu yıllık ücret erkek için 100 şekel (2.5 mina), kadın için ise 50 şekeldir.

Parça baş işler için ödenen maaşlar da belirtilmektedir: "Eğer herhangi biri bir ahır yaparsa [kiracı] [ona]altı şekel gümüş verecektir (yasa 145). "Eğer bir nalbant bir buçuk mina ağırlığında [yaklaşık 256 gram] bir kutu yaparsa, onun maaşı bir buçuk *parisus* [75 litre, ya da yaklaşık 20 galon] arpa olur. Eğer 2 mina ağırlığında [yaklaşık 1 kilogram] el baltası yaparsa, onun maaşı 1 *parisu* [50 litre, ya da 13 galon] buğday olur (yasa 160). "Eğer 1 mina ağırlığında [yaklaşık 500 gram, ya da 20 ounce] bir el baltası yapar ise, onun maaşı 1 *parisu* [50 litre] arpa olur" (yasa 161).

Hayvanların aylık kirası yasa 151 ve 153'te belirtilmektedir: "Eğer herhangi biri saban öküzü kiralarsa, onun aylık kirası 1 şekel (yaklaşık 12.8 gram) gümüş olacaktır. Eğer bir kişi [. . .] kiralarsa, onun aylık kirası bir buçuk katı şekel gümüş olacaktır." "Eğer herhangi biri bir at , katır (ya da) eşek kiralarsa, (kirası olarak) bir ay için bir şekel gümüş verecektir." Bir grup öküzün günlük ücreti bir buçuk katı *parisu* arpadır (yasa 159). Tarımsal aletlerin aylık kira ücreti yasa 157'de verilmiştir.

Fiyatlar

Hitit yasalarının uzun bir bölümü (176-186) hammaddelerin fiyatlarıyla ilgilidir. Kraliyet kararnameleri, arz ve talep yasaları dışında, fiyatları kontrol ederdi. Resmi fiyat listeleri (ya da 'gümrük vergileri') genellikle Mezopotamya yasalarında ya da kayıtlarında bulunmaktadır. Mezopotamya'da bu tarz gümrük vergileri, ticareti buraya yönlendirmek için uygun fiyat listesi olarak pazar yerinin ortasındaki dikilitaşta yer alırdı. Fakat Hitit örneği kraliyet arşivindeki kil tablettedir ve halka açık alanda gösterildiğine dair bir kanıt yoktur. Değiş

tokuş oranı cezaların mal olarak nasıl ödenebileceğini göstermek için yasalarda vardı, çünkü yasa bunları genellikle gümüş olarak ifade ederdi.

MAHKEME KAYITLARI

Alman bilim adamlarının *Gerichtsprotokolle* (mahkeme faaliyetlerinin tutanakları) olarak adlandırdıkları Hitit mahkeme kayıtları dizisi vardır. Her belge yasal soruşturmaya katılan sanığın kendisinin de bulunduğu taraflar tarafından verilmiş tanıklık belgesini içerirdi. Şahit, 'Filanca yemin etti ve aşağıdaki ifadeyi verdi' kelimeleriyle takdim edilir. Verilen yeminin güvenilirliğine ek olarak, aşağıdaki şekilde aklamaya yönelik de bir yemin vardır: "Şunu şunu yaptım ve şunu şunu yapmadım. Eğer bu doğru değilse, eğer ben gerçekten vesaireyi yaptıysam, (o halde tanrı beni yok edebilir)." Yanlış ifade vermenin cezasına yer verilmemiştir. Bu tarz bir aklamaya yönelik bir yemin Tevrat'ta da beyan edilmektedir (örneğin, Ruth 1:17;1 Samuel 3:17 ve 14:44;2 Samuel 3:35). Belgeler, ne hakimler ve jüri kararlarından ne de tanıkların çapraz sorgularından bahsetmemektedir. Bu nedenle modern mahkeme işlemlerinin tutanaklarına benzemezler, fakat belki yeminli ifadeler veya ön incelemede sunulan tanıklık kayıtları gibi olabilirler.

Kanun Yönetimi Ve Uygulaması

Mahkemeler

Ülkenin en yüksek mahkemesi kralın başkanlık yaptığı kraliyet mahkemesiydi. Bu bir temyiz mahkemesiydi. Yasada yer verilen belirli durumlarda 'kralın mahkemesini'- yasa 44 ve 111 (büyücülük), 71 (sürüden ayrılan sığır), 102 (çalınan ahşap), 176 (sürüden kaçan boğa)- ya da 'Onu kralın kapısına getirecekler' (yasa 71, 187-188) cümlesi dikkati çekmektedir. Ayrıca 'kral onun idam edilmesini ya da affedilmesini emredebilir' ya da buna benzer ifadeler içeren örnekler (187-188, 198-199) vardır.

Kral, rahip ve köle sahibi otorite figürleriydi. Onlara karşı çıkmak için Hitit toplumunun otorite yapısını değiştirmek gerekiyordu. Bu nedenle yasa 173 'Eğer herhangi biri kralın hükmüne karşı çıkarsa, onun evi kalıntılar yığını haline getirilecektir' diyerek uyarıda bulunur.

Yasa 55'de bağlı krallıklara düzenli maaş talebi hakkındaki konuyu krala sevk edilmeden önce öğreniyoruz. Arma-Tarkunta tarafından suçlanan prens

Hattuşili'nin davası Hattuşili'nin büyük kardeşi kral II. Muvattalli tarafından yürütülmüştü.

Çalışanlar

Yerel mahkemeler yargıçlar tarafından işletiliyordu. Böyle bir 'üst düzey yöneticinin' yasal otoritesinden (Sümerce DUGUD, Hititçe *nakkes*) yasa 173'de bahsedilmektedir: 'Eğer bir kişi yargıcın kararına karşı çıkarsa, onun başı kesilecektir.' 'Hakim' için normal bir Hitit kelimesi bu 'üst düzey yöneticileri' içermemesine rağmen, onların kralın hemen altında hukuki bir sınıfı temsil ettikleri açıktır.

Kralın bu 'üst düzey yöneticilere' talimatlarını anlatan Eski Hitit döneminden kalma bir metinde, bunların halk tarafından görevlendirildiklerini ve idari bölgelere yollandıklarını görmekteyiz. Bu metinde kral sık sık babası olan bir önceki krala atıfta bulunmaktadır.

Siz vasal krallar için babam 'Bölgemize gittiğinizde, fakirlerin katillerini araştırmayacak mısınız?' diyen bir tablet yazdırmadı mı? Fakat siz şu anda gerçekten hamillerin yargılarını sorgulamıyorsunuz. Dahası, zenginlerin taleplerini yerine getiriyorsunuz. Onların evine gidip, yiyor ve içiyor, ve onlardan hediyeler alıyorsunuz. Fakat fakir insanların sözlerine kulak asmadığınız gibi onların şikayetlerini de araştırmıyorsunuz. Tuttuğunuz bu yol babamın size tutumunuzun sınırı olarak verdiği emir midir? (H. Otten ve Chr. Rüster, eds. *Keilschrifttexte aus Boghazköi*, cilt 22 [1974], s. 1)

Eski Krallık'ın erken dönemlerinde bu 'vasal kralların' gücü ve etkisi I Hattuşili'nin buyruğunda da belirtilmektedir. Burada Hitit toplumunun en güçlü ve en etkili iki sınıfı, kral tarafından soyluların (Hititçe *pankus*) ve vasal kralların (Hititçe *nakkes*) 'genel kurulu' olarak gösterilmektedir.

Orta Hitit döneminde bölge yöneticilerine verilen talimatlarda bölgedeki yaşlıların kalabalığın temsilcilerinin yanında hakim gibi görev yaptıkları yerel mahkemeleri de bilmekteyiz:

Dahası bölge yöneticileri, yerel kraliyet yöneticisi, ve yaşlılar yargılayacak ve kanuna göre yasal durumlar hakkında karar verecekler. Eski zamanlarda olduğu gibi, ölüm cezası almaya alışmış bir köyde, bu şekilde yapmaya devam edeceklerdir. Fakat sürgüne gönderilmeye alışmış bir köyde, bu geleneği devam ettireceklerdir. . . . Eğer herhangi bir kişi mühürlü mektup aracılığıyla dava açarsa, bölge yöneticisi bunu yasaya göre değerlendirecek ve tarafları memnun edecektir. Eğer durum onu aşıyorsa, onu kral mahkemesinin önüne yollayacaktır. Yargıç olaylarda üstünün, kardeşinin, eşinin ya da

arkadaşının yerine karar vermemelidir. Hiç kimseye özel bir iltimas gösterilmeyecektir. Ne suçlu taraf yerine ne de masum tarafa karşı olan kanuna karar vermemelidir. Doğru olan neyse onu yapmalıdır. Sen [bölge yöneticisi] bir köye geldiğinde, bütün köyün insanlarını bir araya topla. Eğer birinin şikayeti olursa, bunu yargıla ve ona hakkını ver. Bir adamın kölesi ya da bir kadın köle ya da dul bir kadın olsa dahi, onlar için bunu yargıla ve onlara haklarını ver.

Daha önceki Eski Hitit yaşlıların yasal rolleri hakkındaki kanıtlar kaçan öküzü bulan kişiye geçici bir vesayet atadıkları yasa 71'de bulunmaktadır.

Soruşturma

Yukarıda belirtilen metin birikimlerinde, bir bürokrat görevini halktan bir şeyler çalmak için kullandığında, bununla ilgili bilgiye sahip, olabildiğince çok kişiden delil toplandığı açıktır. Bu kanıtlar yemin ettirilerek alınır. Tanrının yalancı şahitleri cezalandıracağı bilinmesine rağmen, kişi mahkemeleri de ceza verirlerdi. Bu nedenle tanıklar yalan yemin etmeyi istemezlerdi. Kralın güvenine ihanet eden ve cezalandırılan memurlarla ilgili Eski Hitit anlatıları suçluların iş arkadaşlarının ve yanlış yaptıkları kişilerin tanıklıklarıyla ortaya çıkarıldığını göstermektedir.

Eski Hitit dönemi DUGUD yargıçlar ile ilgili açıklamalarda kral onları fakirlerin şikayetlerini, ve toplumun güçsüz gruplarını dikkatlice ve anlayışlı bir şekilde dinlemeleri, güvenilir şahitleri sorguya çekmeleri, ve rüşvet ve güçlü kişiler tarafından uygulanan diğer baskı türlerini yok etme hususunda uyarır. Tanıklar ve belgeler yetersiz olduğunda, ve başka türlü bir karar mümkün olmadığında, hakim sanıktan onu aklamaya yönelik bir yemin alabilir. Daha ciddi durumlarda, otoriteler zorlu bir ırmak sınavına katlanarak masumiyetini kanıtlaması için bir şüpheli isteyebilirlerdi.

Senetler ve Belgeler

Kil tablet üzerinde herhangi bir özel hukuk senedi ya da belgesi (bir sözleşme gibi) ele geçmemesine rağmen, bu tarz belgelerin uygulandığına dair dolaylı metinsel deliller vardır. Anlaşmanın tarafları ve tanıklarının hepsi belgeye mühürlerini eklerlerdi.

Mahkeme Kararları ve Temyizler

Toplu metinler mahkeme kararlarını içermese de, diğer metinler içermektedir. Yasa 55 davacıların lehine krali bir mahkeme kararını kaydetmektedir. Yasa 173 kral yada 'yüksek rütbeli bir yönetici' tarafından

verilen bir mahkeme kararına boyun eğmeye karşı yapılan itirazın ciddi sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir.

Alt mahkemelerdeki yargıçların yargıladıkları durumlar çok karışıktı ya da geniş bir içeriği olan durumlar her şekilde kralın mahkemesine uzanan yüksek mahkemelere devrediliyordu. Fakat bu sevk hakim tarafından uygulamaya konurdu. Hitit Yasaları normalde kralın önüne gelen durumları kendileri gönderirlerdi (yasa 47 [geç versiyonu], 71, 176, 187, 198-200), ve diğerleri alçak mahkemeden krala başvurabilirlerdi. Yasa 55 bir defadan fazla olması muhtemel bir durumu tanımlamaktadır: dayanılmaz ekonomik durumu dindirmesi için krala dava açan bir grup vatandaş. Orta Hitit döneminde başkentteki bir memurun Tapikka'nın merkezden uzak bir şehrindeki memura yolladığı mektubu ve Emar'dan (günümüzde Meskene) Yeni Hitit dönemine ait benzer bir tanesi arazi vergilerindeki yer vergileri ve kralın kişisel ilgisi ve hükmü için ücretsiz çalışmadan (Hititçe *sahhan* ve *luzzi*) kurtulmak için şikayetlerin dile getirilmesinin önemini göstermektedir. Her iki durumda da şikayetçi memurların yalnızca eski kayıtları araştırdıkları takdirde bile kendi ailesinin hiçbir zaman söz konusu malları için bu vergiyi ödemediklerini göreceğini öne sürüyordu.

Cezalar

Hitit yasalarında anlatılan yaptırımların bir çoğu genellikle aynı cins ve çoğunlukla gümüş olan dengeleyici ödemelerdir. Ödemeler hiçbir zaman cezalandırıcı olmamış gibi görünmektedirler. Daha önceleri kanun içindeki arılarla birlikte iki yada üç adet arı kovani çalan kişinin arı sokmasına zorla maruz kalmaya sorumlu olmasını gerektiriyordu (yasa 92). Eski Hitit düzeltilmiş metni bu prosedürü altı şekel gümüşle değiştirmişti. Yasa 101 önceden belirli yiyecek bitkilerini çalan kişilerin sadece ceza ödemekle kalmayıp aynı zamanda da bir şekilde mızrakla vurulduklarını göstermektedir.

Ölüm Cezası

İki durum dayak cezası gerektirirdi; biri saban hırsızlığı (yasa 121), diğeri ise tohum üstüne tohum ekmektir. İkinci konudaki metin tamamen korunmuştur ve açıkça suçlunun öldüğünü göstermektedir. İlkinde ise metin kırık olduğu için cezanın ölüm olup olmadığı açık değildir. Her iki durumda da cezanın şekli suça uygundur şu bakımdan ki suçlu saban ve öküz kullanılarak cezalandırılır. Yasa 166'da, bununla birlikte, ölüm cezasını para cezasıyla değiştiren Eski Hitit düzenlemesinde (yasa 167) dahi suçun ağırlığı vurgulanmaktadır. Para cezası

bir tür ölüm tazminatı ihtiyacına tamamen çare bulmadığı için; suçlunun yerine bir koyun ve öküzün yerine de iki koyun öldürülür.

Sürgün

I.Şuppiluliuma'nın dul eşi, yaşlı dul kraliçe Tawananna, Kral Murşili'nin eşinin büyü yoluyla ölmesine neden olmakla suçlandığında, bütün vazifelerinden uzaklaştırıldı ve başkentten uzak bir yere sürgüne gönderildi. Prens Hattuşili'ye karşı büyüyle ilgili haksız suçlama (ki bu eski dönemlerde kentliler için temel suçtu) kraliyet ailesinin bir üyesi olan suçlanan kişiye sürgün ve tüm malını kaybetmeyi getirdi. Bu krallığa uyan bir muameleydi. Kentlilere yapılan bu muamele şüphesiz daha doğrudan ve acımasızcaydı.

Aslında Orta Hitit döneminde yürürlüğe konulmuş olan yasal bir metinde, şehir sakinleri cinsel bir günah olan *hurkel*'den suçlu bulunan kişinin sonsuza kadar sürülmesine güdümleniyorlardı. Suçlunun şehre dönmesine izin veren herhangi bir topluluk üyesi ağır bir ceza alırdı. Bu yaptırımın nedeni, tanrılar *hurkel*'den ve onu işleyenlerden nefret ettikleri için, suçluyu barındıran herhangi bir şehri de cezalandıracaklardır görüşünde yatmaktadır.

Özel Kanun Uygulamaları

'Özel Kanun Uygulamaları'nın bazı türlerine izin verilir, bazılarına ise izin verilmezdi. Zina yapan kadının kocası onları suçüstü yakalamışsa, karısını ve aşığını olay yerinde ceza almadan infaz etme hakkına sahipti (yasa 197).

Belki muadili gizemli yasa 37'dir: 'Eğer herhangi biri bir kadınla kaçarsa, ve *sardiyas* onları takip ederse, eğer iki ya da üç kişi ölürse, bedel olmayacaktır (neden olma): 'Sen [tekil] bir kurt haline gelmekteisin.' Burada *sardiyas* haklı damat adayına sözlüsünü geri getirmek için yardım eden bir kişi yada bir grup olabilir. Gizemli 'kurt' kelimesinin genellikle başkasının sürüsünden bir koyunla ve yasal olarak ele geçirilebilen aşığıyla kaçan kadına atfedildiği anlaşılmaktadır. Bundan iki ya da üç ölünün kaçan kişinin tarafına ait olması çıkarılabilir.

Fakat mahkeme işlerine müdahale eden aynı *sardiyas* – *Eski Yakındoğu Metinlerinde* Albrecht Goetze'nin 'öc alan kişi' olarak çevirdiği- kanun önünde (yasa 38) hiçbir hakka sahip değilmiş gibi görünmektedir. Diğer davacıya kızıp onu öldürdüğünde, ölümü için herhangi bir tazminat yoktur. İki durum çelişkili görünmektedir ve bu nokta çözümlenmemiş olarak kalmaktadır.

SOSYAL KURUMLAR: HİTİT TOPLUMUNUN YAPISI

Kral

Toplumun en yüksek sınıfı kral ve onun geniş ailesi tarafından işgal edilirdi. Devletin temel rütbelerinin doldurulduğu bu geniş grup ‘Büyük Aile’ olarak adlandırılırdı. Kralın kendisinin dışında bu ailenin erkek üyeleri, yaşa bağlı olarak, ‘prensler’, bayan üyeleri ise ‘prenseler’ olarak adlandırılırdı.

Resmi belgelerde kralın ismine en az iki unvan ve standart lakaplar eşlik etmektedir: (1) ‘Güneş Tanrım’: Cennetin Hitit Güneş Tanrısı, Babil tanrısı Şamaş gibi, adaletin tanrısıydı. Hitit kralı geniş bir yargı ve adaletin özel bir modelidir, ve kabartmalarda genellikle güneş tanrısı kostümü içerisinde tasvir edilir. (2) ‘Labarna’ (ya da ‘Tabarna’) aslında Eski Krallık döneminde hem tanrılar hem de halk tarafından kullanılan bir kişi ismiydi. Romalı Sezar gibi hanedan unvanı haline geldi. (3) ‘Büyük Kral’ boş bir dalkavuk değildi tam tersine sadece belirli büyük güçlerin krallarının sahip olduğu isim vermek gerekirse Hatti, Mısır, Asur, Babil ve muhtemelen Ahhiyawa (Yunanlı Mikenolular oldukları düşünülmektedir) uluslar arası özel bir görevi vardı. (4) ‘Hatti Ülkesinin Kralı’ kralı öncelikli alanında tanımlardı. (5) ‘Kahraman’ savaşların önderleri olarak öne çıkan rolünü vurgulardı. (6) ‘Tanrı/Tanrıça’nın Sevgilisi/Favorisi . . .kralın özel ’ ruhani liderliğini’ temsil etmektedir. Kabartmalarda koruyucu bir biçimde kralı kucaklayan ve onu bileğinden tutan tanrıdır (resim 4; ayrıca bakınız ‘Hitit Anadolu’sunda Kraliyet ideolojisi ve Ülke Yönetimi’, bu ciltteki bir önceki makale).

Kralların ikonografisi iki yaygın kıyafet içerirdi: Güneş Tanrısı’nı içeren tören kıyafeti ve Hattuşa’nın şehir kapısında gösterilen Savaş Tanrısı’nı içeren savaş kıyafeti. Ek olarak, kralın isminin hiyeroglif yazısının üzerinde kanatlı bir güneş diski bulunurdu. Tipik bir kraliyet mühründe kralın ismi ‘Büyük Kral’ ve Labarna’nın hiyeroglifleriyle sarılmıştır.

Kraliçe

Hitit kraliçeleri kabartmalarda eşlerinin hemen yanında tanrılara tapınırken tasvir edilirler. Eski çağda kamusal hayatta kadınlara verilen sınırlı imkanlara rağmen, bazı Hitit kraliçeleri önemli derecede bağımsız güç kullanmışlardır. Yeni Krallık süresinde kraliçeler kralın bağımsızlığındaki resmi işlerde üzerine imparatoriçenin Hititçe karşılığı olan ‘Büyük Kraliçe’yi resmettikleri kendi özel mühürlerini kullandılar.

Dul kraliçeler, böylece oğullarının ve üvey oğullarının çakişan hükümdarlıkları yoluyla ölene kadar kendi güçlerini kullanmaya devam ettiler. Bu tarz dul kraliçeler ve asil (üvey) çocukları arasındaki güç kavgaları her zaman erkek tarafının lehine sonuçlanmadı. Genellikle bu tarz saray entrikaları kraliyet ailesinde ölüme bile yol açtı.

Kraliçenin gücünün büyük kısmı belli tapınakların ve vakıf bağışlarının para kaynaklarından ve olanaklarından oluşuyor gibi görünmektedir. Olağan, doğal güçler yetersiz kaldığında, kraliçe ülke sırları hakkındaki bilgisini ya da amacına ulaşmasını engelleyenlere karşı büyü ve sihir yeteneğini kullanabilirdi. Eski Hitit kralı I. Hattuşili bir keresinde çocuklarını kendisine karşı başarıyla çeviren eşini 'Bu Yılan' olarak adlandırmıştı.

Hitit prensesleri yabancı krallıkları kendilerine bağlamak amacıyla verildikleri için, bu yüzden Hitit kraliçesi olan kadınlar da genellikle dışarıdan gelirlerdi. Üvey oğlu II. Murşili ile iktidar için kavga eden I. Şuppiluliuma'nın üçüncü eşi, Babilli (Kassit) bir prensesi. III. Hattuşili'nin eşi Puduhepa Hurri ülkesi Kizzuwatna'nın güçlü yüksek rahibinin kızıydı.

Zenginler ve Güçlüler

Geniş kraliyet ailesi zengin toprak sahibi aristokratların çekirdeğini oluştururdu. Fakat şüphesiz ki Hitit tahtını kontrol eden aile ile kan bağı olmayan başkaları da vardı. 'Prens' olarak gösterilmeyen yüksek devlet görevlilerinin bazıları bu grubun üyesi olabiliyorlardı. Savaş zamanlarında bu sınıfın 'atlı üyeleri' savaşa katkıda bulundular ve arabalı askeri birliği yönettiler.

Gerçekten zenginlerin temel zenginlik kaynakları her zaman toprak ve hayvancılıktı. Bazı durumlarda bu sınıftaki kişiler geniş arazilerinin en azından bir kısmını kraliyet arazilerine borçluydular, bunlar Hitit arşivlerinde kurtulan en eski belgeler arasındadırlar. Metinler bu bağlamdaki bireylerin bazen dini bir festivalin tamamını yüklediklerini, bir köy tapınağı yaptırıp, döşetip eleman sağladıklarını göstermektedir. Eski Ahit'te ki Efrayimli Mika'nın öyküsüyle karşılaştırınız (yargılar 17).

Köleler

Köleler efendileri tarafından sahiplenilirdi ve bu nedenle satın alınabilir ve diğer eşyalar gibi satılabilirlerdi. Ulusal sınırı geçmiş olsalar dahi, kaçan köleler yakalanır ve sahiplerine teslim edilirdi. Yasalar bizi kölelerin hür insanlarla evlenebildikleri konusunda bilgilendirirler (yasa 36-37). Eğer bu tarz bir evlilik sonradan biterse, diğerleri hür aileyle kalırken bu evliliklerdeki

çocukların bazıları köle aileyle birlikte köle olarak kalırdı (yasa 31-33). Özgür eşe gelince, evlilik boyunca kadın ya da adam köle olarak kalırdı. Özgürlüklerinin bir tür 'kefare' ile yeniden alınıp alınamayacağı, evlilik sözleşmesi sırasında *kusata*'nın ödenip ödenmediğine bağlıydı (yasa 34-36). Eğer ödenmişse, kefare olmazdı; eğer ödenmemişse, üç yıllık bir sözleşmeli kölelik yapılırdı.

Zengin bir adamın Hititli kölesi kendi parasına sahip olabilirdi ve kızıyla evlenecek olan hür damadı için *kusata* ödeyebilirdi (yasa 36). *Kusata*'yı kabul ederek hür gelinin ya da hür damadın ailesi köle statüsündeki kızın ya da oğlanın ailesi kefare ödeme hakkından vazgeçmiş olurlardı. Bir yasa 'Kraliyet mezarlığı kölesi ya da bir prensin kölesi ustalar tarafından ellerinde tutulan araziye sahip olabileceklerini belirtir. Zengin adamların ev işlerindeki köleleri İnanıktan çıkarılan vazunun frizlerinde evlilik için hazırlıklar yaparken görülebilirler (resim 1-2).

Yukarıda değinildiği gibi, yasa kölelerin haklarını ve kısıtlamalarını elinde bulunduruyordu. Uzak bölgeler için olan bilgilerde o kadar büyük bir ilgi gösterilmektedir ki hakimler köleler ve dulların haklarını ilgilendiren durumlara daha az ilgi göstermezlerdi. Bir köle suçlarının tazminatı olarak hür bir insanın ödediğinin yarısını öderdi. Benzer bir şekilde, köle tazminat olarak yine sadece tazminatın yarısını alırdı. Köleler, hür insanlar gibi, bireysel yaralamalar için zararları telafi etmelerine rağmen, belirli suçlar için hür insanlar gibi ölüm cezasından muaf tutulmazlardı. Yasa 95'te hırsızlık yapmak için hür bir insanın evine girerken yakalanan köle burnunun ve kulaklarının kesilmesine (ya da belki yok edilmesine) katlanmak zorundadır. Benzer bir kader bir evi ateşe veren köleyi de beklemekteydi (yasa 99). 170. yasaya göre başka birinin ölmesini sağlamak için kara büyü yapmaya yeltenen bir kişi ciddi bir şekilde bir mina (ya da kırk şekel) gümüş- cezalandırılırdı. Eğer suçlu bir köle ise, öldürülür. Eğer bir köle telafisi olan bir suç işlemişse, sahibi onun için bedelini öder (yasa 95 ve 99). Eğer sahip ödemeyi reddederse, köle hasar görmüş kısmı geri verir (yasa 95). Yasa 173'te efendisine saldıran her hangi bir köle için korkunç bir ölüm öngörürdü.

Zaman zaman Pukhanu, önemli bir Eski Hitit edebi metninin yazarı olan Şarmaşu gibi okur-yazar köleler buluruz. Falcı Armati'nin annesi, Hurlu'nun kölesi Anniwiyani ikisi de oldukça önemli konular olan cinsel potansiyelin ve başarılı avın koruyucu tanrılarını konu alan iki adet iyi bilinen ritüeli

kaydetmişti. Diğer ritüellerin yazarı hanımı Nawila olan kadın köle Ayatarşa idi.

Borçları ödemek için kölelik kavramı eski Hatti'de uygulanırdı, farklı bir yer olarak eski Yakınoğu'da da uygulanırdı. Hurrice-Hititçe çift dilli metin sahteciliği yasaklar ve borçlu kölelikten periyodik olarak kurtulma ilanı geleneği.....Borçlu köleleri salıverme gibi kraliyet ayrıcalığı görünürde olabilir, I. Hattuşili yıllıklarında değirmen taşındaki kadın kölelerin ve orak biçen erkek kölelerin ellerinden tuttuğunu (işgal edilmiş belli bir ülkenin) ve onları zor işlerden muaf tuttuğunu anlatmaktadır.

Kralın kendine bağlı tebası üzerindeki gücü bir köle sahibinin köleleri üzerindeki gücü kadar açtı, kralın tebası Hititçe'de 'köleleri' olarak adlandırılmaktadır. Kraliyet ailesi üyeleri ve halkın geri kalanı arasında var olan büyük sosyal boşluk bir prensese anlatılan şu sözlerle vurgulanmaktadır: " Babanın tahtında oturacak bir erkek evlat yoktur. Sadece teba ona oturabilir, yalnızca teba kral olabilir!" Bunun yanında 'vatandaşlar' kategorisi içinde önemli bölümlenmeler olduğu iktidarda olmaya daha hazır olan yüksek sınıfı 'Kralın en önemli vatandaşları' deyiminin kullanımıyla gösterilmektedir.

Diğer Eski Yakınoğu kültürlerinde olduğu gibi, kadın tapımcı kendini tanrının 'kölesi' olarak adlandırırdı.

Aile

Hattuşa arşivlerindeki 'Ev Listeleri' tipik, kısmen hali vakti yerinde bir aile oluşumunu ortaya koymaktadır.

Tiwatapara'nın varlığı: bir adam, Tiwatapara; 2 kız, Anitti ve Hantawiya; (toplamda) beş kişi; iki öküz, yirmi iki koyun, altı çekim öküzü. . . , [on sekiz] dişi koyun, ve dişi koyunlarla birlikte iki dişi kuzu, ve koçlarla birlikte iki erkek kuzu, on sekiz keçi, ve keçilerle birlikte dört yavru, ve erkek keçiyle birlikte bir yavru; (toplamda) otuz altı küçük baş hayvan: biri evcil. Öküzlere mera olarak Parkalla şehrinde bir dönüm çayır; Hanzuşra kentinde Hantapi'ye ait üç buçuk dönüm bağ, ve bunun içinde kırk elma ağacı, kırk iki nar ağacı. (*Keilschrifttexte aus Boghazköi*, cilt. 5, 1970, sayfa 47-48)

Evliliğin kanunlarda belirtilen en önemli prosedürü yukarıda anlatılmaktadır. Hiçbiri Hitit çivi yazılı tabletlerde kalmamış olmasına rağmen, muhtemelen evlilik anlaşmaları yapıyordu. Bu tarz anlaşmalar orta Anadolu'da daha eski bir dönemden, Orta Asur döneminden, kalmıştır. Erkekler eşlerinden bir döl doğurmasını ya da kocasına bu amaç için bir köle kadın sağlamasını isterler. Bu anlaşmalar eşin kuma almasını yasaklar, ve eğer

tarafından biri evliliği bitirmeye karar verirse, boşanma nafakasının ne olacağı hususunu açıkça belirtirler. Kız kardeşini evlenmesi için verdiği prensle yaptığı bir anlaşmada, kral I. Şuppiluliuma başka bir eş almasını ya da sarayına ziyarete gelen eşinin kadın akrabalarıyla cinsel ilişkiler yaşamasını yasaklar.

Tarihi metinler evlat edinmenin uygulandığını açıkça belirtmektedir, fakat Suriye ve Mezopotamya’da olduğu gibi bir evlat edinme belgesi henüz bulunamamıştır. Kral I. Hattuşili torunu Murşili’yi tahta varis olarak belirlemeden önce evlat edinmişti. Tahta yükselmesinden önce III. Hattuşili büyük kardeşinin oğlunu kral II. Muwattalli’yi evlat edindi.

Evlü tanrı ve tanrıçalar ve bunların çocuklarını ölümlülerin ailelerindeki benzer ilişkisel dinamiklere sahip oldukları farz edilirdi (resim 5-6). Bu nedenle Hititliler genellikle güçlü tanrı ve tanrıçanın gözde kızına dua ettiler ve ondan ailesiyle kendileri arasında aracılık etmesini istediler.

Eşi ve çocukları üzerinde karşı gelinemeyen bir gücü olan genellikle baba olmasına rağmen, yasa 171 dul kadının, oğullarının kendisine bakmalarını garanti altına almak için baskı yaptığını göstermektedir: çocuklarını mirastan mahrum etme ve göreve geri verme hakkına sahipti. *Hammurabi Yasaları*’ı (168-169) babanın oğlunu mirastan mahrum etmesi onun saygısız davranışını kanıtlamak gibi şartlara bağlıdır. Ugarit’te (günümüzde Ras Şamra) bulunan, Yarimanu’nun isteği dul eşi Bidawe için iki oğlu Yatlinu ve Yanhamu’nun eşine iyi davranacaklarını garanti ettirdiği benzer bir hükmü göstermektedir.

Kadının Rolü

Bir adam tarafından eşine söylenen ‘Sen bir kadınsın ve kadınsı bir doğan var: hiçbir şeyi bilmiyorsun’ bu kelimeler uzak doğudaki Lulluwa ülkesinde (muhtemelen kuzeybatı İran’da) yaşamış bir adam hakkında Hitit dilinde yazılmış bir hikayeden alınmıştır. Hikaye Hititliler arasında ortaya çıkmış olamayacağı için, bir çok kişinin bunu paylaşmış olmasına rağmen bu duygusallığı onlara atfedemeyiz.

Kadın faaliyetlerinin normal çerçevesi eviyle sınırlandırılmıştır. Kız çocuk, eş, anne ve dul kadın olmak onun görevleriydi. Kişisel gücü kocasına bağlıydı. Hitit krallarının kız kardeşleri ya da kız çocukları genellikle kraliçe olarak güçlerini sergiledikleri komşu ülkelerin krallarına veriliyordu. Zengin bir adamın eşi birçok ev hizmetçisine emir verirdi ve aile yemeklerini ve kıyafetlerinin hazırlanmasından çok hatırı sayılır derecede boş zaman aktivitelerine sahipti. Evin dışında, kadının çalışabileceği bazı alanlar vardı. Toplumun fakir kesimlerinden olan kadınlar, maaş karşılığında evin dışında da

el işleriyle uğraşırlardı. Bazı kadınlar sarayda çalışırdı. Büyü sanatında bilgi ve deneyime sahip olan kadınlar geniş çaplı hastalıklarla, baş ağrısıyla ve gutla uğraşan hastalara ve büyü kullanan düşmanlar tarafından yapılan saldırılarda yardım etmeleri için talep görüyorlardı. İlkel psikolojinin bir türü ya da en azından aile danışmanlığı ritüeli aile çatışmalarına karşı etkili olan Maştiga isimli bir kadın tarafından uygulanmıştı: koca ve karısı, baba ve oğlu, anne ve kızı arasında. Ebeler açıkça bir kadın uzmanlığı olan doğumda yardım ederlerdi. Tapınak personelinin de kadın üyeleri vardı: rahibeler, şarkıcılar ve benzeri. Yaklaşık olarak benzer işlerde erkek ve kadınlara ödenen maaşların mukayesesi ikiye bir oranındadır.

Panteonu tartışmamıza rağmen, bu kurgunun içindeki gerçek insanların ülkesini, insan davranışlarına ayna tutan iki 'kutsal' cins arasındaki ilişkiyi anlatırız. Hitit panteonunda tanrılar kadar tanrıçalar da vardır, ve dini bağlama göre tanrı gibi tanrıçalar tarafından liderlik edilen tanrı listeleri bulmamız muhtemeldir. En ünlü ve önemli Hitit tapınağı, ana odanın arkasındaki tanrıların solda tanrıçaların sağda olduğu merkezi bir noktaya yönelmiş tanrı ve tanrıçaların iki eşit sırada resmedildiği Yazılıkaya'daki Açık hava tapınağıdır (bakınız bölüm 'Anadolu Mimari Süslemesi, Heykeltraşçılığı ve Dikilitaşı', bölüm 10, cilt 4). Aşağı kentin Büyük Tapınak'ında Hatti'nin başlıca tanrı ve tanrıçalarının ikiz odaları boyut ve düzenleme açısından aynıydılar (bu tapınağın planı için bakınız bölüm 'Tanrıbilim, Rahipler ve Hitit Anadolu'sunda Tapım,' bölüm 8, cilt 3).

Bu sosyal kısıtlamalar içinde özgün kadınlar kendilerini gösterdiler. Ünlü kraliçe Puduhepa ve ünlü büyü uygulayıcısı Maştigga'dan bahsetmiştik. Bazıları ünlüyken, II. Murşili'nin üvey annesi, Kraliçe Tawananna gibi diğerleri kötü tanınmışlardı. Bununla birlikte Tawananna'nın kötü şöhreti yalnızca cinsel anlamda geleneksel sosyal sınırları aşmasından değil aynı zamanda Hitit dürüstlük ve din kurallarını ihlal etmesinden de kaynaklanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Çeviriler

James B. Pritchard tarafından düzenlenmiş *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* 'ta ALBRECHT GOETZE'nin Hitit metin çevirileri (3. Baskı, 1969) şu anda yenilenmeye ihtiyacı olmasına rağmen, Hitit metin

çevirilerinin bir kitap içinde toplanmış en uygun İngilizce kaynağıdır. Metin tipleri tarihi ve yasal metinleri, ritüelleri ve duaları içermektedir. Daha geniş bir metin topluluğuna dayanan yeni çeviriler Ancient World dizileri SBL Writings'te başladı. İlk görünecek olan HARRY A. HOFFNER, JR., *Hittite Myths* (1990) Hitit efsanelerinin tüm eserlerini içeren tek İngilizce çeviridir.

Genel Çalışmalar

OLIVER R. GURNEY, *The Hittites* (4th ed. 1990), Hititlerin kültür tarihinin standart İngilizce basımının en son düzenlenmiş uyarlaması. Gurney'in kitabının özgün basımı ALBRECHT GOETZE'nin, *Kleinasien* (2nd ed. 1957)'ninin İngilizce özetiydi. Metin Macqueen'ninkinden daha iyidir (aşağıda bakınız), fakat fotoğraf plakaları ve çizimler basittir. JAMES G. MACQUEEN, *The Hittites and Their Contemporaries in Asia Minor* (rev. and enl. ed. 1986), hem arkeolojik hem de yazılı kayıtları kullanarak Hitit uygarlığına genel bir bakış sağlar, kaliteli resim plakaları içermektedir. HARRY A. HOFFNER, JR., "Some Contributions of Hittitology to Old Testament Study," *Tyndale Bulletin* 20 (1969), Tevrat'ta yer alan Hitit varlığı hakkında kapsamlı bir özet, ve yasa ve toplum konuları hakkında bir çok paragraf içermektedir; *Peoples of Old Testament Times*'ta DONAL J. WISEMAN (1973) tarafından düzeltilen ve Goetze ve Gurney'in yasa ve toplum alanındaki kitaplarını destekleyen "The Hittites and Hurrians,"; ve *Alimenta Hethaeoum* (1974), Hitit Anadolu'sunda tarım ve yiyecek üretimiyle ilgili kapsamlı bir çalışmadır.

Hitit Yasası

Hitit Yasalarının standart basımı hala JOHANNES FRIEDRICH'in, *Die hethitischen Gesetze* (1959)'dir. Genel olarak güvenilir İngilizce çeviri *Ancient Near Eastern Texts*'teki ALBRECHT GOETZE'nin çevirisidir. HARRY A. HOFFNER, JR., *The Laws of the Hittites* (Ph.D. diss., Brandeis University, 1963), sözlük açıklaması ve geleneksel batı yasa kategorilerine bağlı olarak Hitit yasasının yeniden oluşturulması için verilerin nasıl katkıda bulunduğuyla ilgili bir tartışmayla devam eden Hitit Yasalarıyla ilgili tam bir İngilizce çeviri sunmaktadır. Friedrich'in baskısında en eksiksiz ve aydınlatıcı eleştiri *Journal of Cuneiform Studies* 15, no. 2 (1961)'deki HANS G. GÜTERBOCK'inkidir, eğitilmiş genel okuyucu için teknik fakat anlaşılır bir yayındır. Hitit yasasıyla

ilgili genel bir bilgilendirme Güterbock'un "Authority and Law in the Hittite Kingdom," *Journal of the American Oriental Society*, suppl. 17 (1954)'dir.

Cinayet ve ölüm cezası hakkında bakınız VIKTOR KOROSK, "Die Todesstrafe in der Entwicklung des hethitischen Rechtes," *Mesopotamia* (Copenhagen) 8 (1980); nehir işkencesi EMMANUEL LAROCHE tarafından çalışılmıştı, "Fleuve et ordalie en Asie Mineure hittite," *Festschrift Heinrich Otten*'da, ERICH NEU ve CHRISTEL RÜSTER (1973) tarafından düzenlenmiştir.

HARRY A. HOFFNER, JR., "Incest, Sodomy, and Bestiality in the Ancient Near East," *Orient and Occident*'te: *Essays Presented to Cyrus H. Gordon on the Occasion of His Sixty-fifth Birthday*, HARRY A. HOFFNER, JR. (1973) tarafından düzenlenmiştir, aslen uygunsuz sayılan cinsel birleşmelerle ilgili olan Hitit yasaları ve ritüelleri hakkında eksiksiz bir değerlendirme sunar.

Hitit "feodalizm"i ALFONSO ARCHI tarafından, "Il 'feudalesimo' ittita," *Studi micenei ed egeo-anatolici* 18 (1977)'de derinlemesine tartışılmıştır.

Siyasal Yasa

GEORGE E. MENDENHALL'ın, *Law and Covenant in Israel and the Ancient Near East* (1955)'ı Hitit kentlerinin anlaşmalarını Eski Ahit'in ilgili metinlerine başvuran eleştirel bir tür olarak kullanan ilk kişidir. Mendenhall'ı takip eden ve onun üzerine yapılan bir çok çalışmanın son özetleri KENNETH A. KITCHEN, *Ancient Oriant and Old Testemant* (1966), pp. 90-96'da bulunabilir; önceden bahsedildiği gibi, *The Bible in Its World: The Bible and Archaeology Today* (1977), pp. 68-71 (law) and pp. 79-85 (treaties); ve JOHN H. WALTON, *Ancient Israelite Literature in Its Cultural Context* (1989)'de bulunabilir. Walton'un kitabında Bölüm 3 ("Legal Texts") ve bölüm 4 ("Covenants and Treaties") Hitit yasası ve anlaşmalarını da içeren eski yakın doğu yasasına mükemmel bir giriş yapmamızı sağlar.

Toplumun Yapısı

GEROLD WALSER (1964) tarafından düzenlenen ALBRECHT GOETZE'nin, *Neuere Hethiterforschung*'da yayınlanan "State and Society of the Hittites,"'ı konuyu anlamadaki yaklaşımların kısa bir özetini sunar. ROBERT SELTZER

(1989) tarafından düzenlenen HARRY A. HOFFNER, JR.'in, *Religions of Antiquity*'de yayınlanan "Hittite Religion,"ı güncel bir özettir, ve öğrenciler için idealdir. GARY M. BECKMAN'ın, *Journal of the American Oriental Society* 102, no. 3 (1982)'de yayınlanan "The Hittite Assembly," isimli makalesi bu hukuki yapının doğasıyla rekabet eden teorileri incelemektedir, ve *Kanissuwar: A tribute to Hans G. Güterbock on His Seventy-fifth Birthday, May 27, 1983*'te HARRY A. HOFFNER, JR. ve GARY M. BECKMAN (1986), tarafından düzenlenen "Inheritance and Royal Succession Among the Hittites," isimli makale mirasla ilgili verilerin zenginliğinden bahsetmektedir.

Ekonomi çalışmaları *Circulation of Goods in Non-palatial Context in the Ancient Near East*'te ALFONSO ARCHI (1984) tarafından düzenlenen, "Anatolia in the Second Millenium B.C.,"de; ve HORST KLENGEL, "The Economy of the Hittite Household (E)," *Oikoumene* 5 (1986)'de bulunmaktadır.

Nevi şahsına münhasır Hitit kraliçeliğiyle ilgili tek kapsamlı çalışma SHOSHANA R. BINNUN, *The Tawananna in the Hittite Kingdom* (1975)'dir. HEINRICH OTTEN'ın *Eine hethitische Königin in ihren Textzeugnissen* (1975)'ni kraliçe Pudukhepa ile ilgili bir çalışmadır.

Kölelikle ilgili en iyi çalışma HANS G. GÜTERBOCK, "Bemerkungen zu den Ausdrücken *ellum, wardum* und *asirum* in hethitischen Texten," *Comptes rendus de la XVIII. Rencontre Assyriologique Internationale* (1970)'dir.